

МОВА ТВОРІВ ІВАНА ФРАНКА ДЛЯ ДІТЕЙ

Серед письменників ХІХ ст., які писали для дітей, помітне місце належить І. Франкові. Створені ним тексти зорієнтовані на підкреслену увагу до питань освіти та виховання, розвитку дитячої літератури як важливого засобу формування особистості. У різножанровій мовотворчості письменника дитяча тема має поетичне та прозове вираження.

У творі «Байка про байку», перша частина якого є своєрідною статтею про специфіку дитячої літератури, письменник звертає увагу на те, що розмова з малолітнім читачем має свої особливості, зумовлені психологією дитини.

В оповіданнях для дітей «Борис Граб», «У кузні», «Малий Мирон», «Schönschreiben», «Грицева шкільна наука», «Олівець», «Отець гуморист» І. Франко змальовує внутрішній світ дитини, перші прояви її особистості, досліджує взаємини з довкіллям, аналізує ряд психологічних типів дітей (*безбаченко, похмурий мрійник, дитина-садист, розумна, здібна, чутлива дитина* тощо).

Твори письменника захоплюють читачів своєю емоційністю, виразною авторською оцінкою. В оповіді відчувається пристрасність митця, який не приховує своїх симпатій та антипатій. Мовний реалізм виявився у портретних та психологічних характеристиках, у стилізації дитячого просторіччя. Наприклад, мову дитини відтворено в перекручених словах Гриця: *парканадцять, дуже добре, дулна гуска, клищис, хоцу, видзу, Глиць, пелсий, бовиц.*

Специфічне лексичне наповнення й мови дорослих, зверненої до дітей, у якій передається ставлення до них, сприйняття їхньої інакшості. Так, І. Франко у своїх оповіданнях часто використовує пестливі слова для створення образів дітей: *маленький, слабенький, школярик, оченята, голівка*.

Коли ж ідеться, наприклад, про жорстокість учителів, слово письменника набуває грізної викривальної сили. Невипадково літературознавці відзначають, що вважати творами для дітей такі оповідання письменника лише наполовину виправдано (Храплива Л. Іван Франко і діти // Записки наукового товариства ім. Шевченка. — Т. CLXXXIV: Іван Франко: зб. філологічної секції для відзначення 110-річчя народин і 50-річчя смерті Івана Франка. — Нью-Йорк-Париж-Торонто, 1968. — С. 143). У портреті Валька з оповідання «Schönschreiben» кожна деталь, кожен епітет і порівняння виконують не лише зображальну функцію — вони також підкреслюють звирячу жорстокість, бездушність учителя: *Його широке лице і широкі, міцно розвинені вилиці враз із великими, на боки повідгинаними ушима надавали йому вираз тупої упертості і м'ясоїдності. Невеликі жаб'ячі очі сиділи глибоко в ямках і блимали відтам якось злобно та неприязно; У Валька кругла бараняча голова, грізний гадючий погляд, він стоїть над хлопчиком, мов кат над душею*.

Мова Мирона, улюбленого героя І. Франка, так само незвична, як і його поведінка, і ця невідповідність стереотипові в очах дорослих набуває різко негативної оцінки, що виявляється передусім у зниженій лексиці: *Чому ти ніколи не погадаєш наперед, що маєш сказати, а все десь таке ляпнеш, мов на лопаті вивіз?; Та чому ти, тумане вісімнадцятий, не помислиш уперед, що маєш казати, а так бовтаєш, як той рибак бовтом бовтає*.

Письменник переконливо показує, як нібито добрий намір дорослих прищепити звичку спочатку подумати, а потім сказати — послідовно підштовхує дитину до серйозного внутрішнього конфлікту. Нерозуміння дитячої психології, нетолерантні методи навчання виявляються в оцінних висловах (*невітцівська дитино; дурний хлопець; ляпнеш, мов на лопаті вивіз*), зневажливих звертаннях (*тумане вісімнадцятий, прибудо*).

Внутрішня мова персонажа виступає засобом створення психологічного портрета малого Мирона, змушеного жити й розвиватися в постійному протиріччі між тим, що йому цікаво, і тим, чого від нього чекають: *Ні відси, ні відти здається йому, що власне тепер йому випадає що сказати. Але що би тут такого? Треба наперед розмислити, а то всі будуть сміятись, ще й мама насварить. І малий Мирон починає мислити.*

Текстове моделювання цієї ситуації, зокрема наявність у структурі вислову дієслів із семантикою волевиявлення *мучитися, заставляти*, заперечної форми предиката *не міг* пов'язане з нестерпними для дитини умовами спілкування: *Бідний Мирон, хоть як і мучився, не міг нічого лішого придумати, може, для того, що його насилу заставляли думати «так, як люди».*

Слушно відзначила Г. М. Сюта: «Саме ця остання графо-семантично підкреслена обставина *«так, як люди»* відіграє чи не найважливішу смисломодельовальну функцію як у змалюванні психологічного портрета малого Мирона, так і в сюжетному завершенні цього епізоду оповідання. Дитина не вміє фальшивити, її біль від невдалого намагання підлаштуватися під загальноприйняте вибухає в експресивно маркованій репліці з прикінцевим повтором вказаної ознаки: *Та що ж, коли я не вмію мислити так, як люди! — сказав він, обтираючи сльози»* (Сюта Г. «Не вмію мислити так, як люди...» (мовний образ малого Мирона в однойменному оповіданні Івана Франка) // *Культура слова*. — 2006. — № 66-67. — С. 13).

Рефрен обставини *«так, як люди»* у фінальному авторському розмірковуванні створює внутрішньопсихологічне відчуття розпачу, спричиненого небажанням дорослих зрозуміти «не такого» малого Мирона. Це стає поштовхом для узагальнення, для роздумів про долю селянської дитини взагалі, що в авторській оповіді передається поєднанням книжної лексики (термінів педагогіки, психології) з образно-емоційною: *Прийдеться такій дитині вік жити під тісною сільською стріхою, без ширшого досвіду, без яснішого знання, коли від малку нетямучі родичі почнуть натовкати в неї все на такий спосіб, «як звично у людей», то їм і вдасться придавити вроджений нахил до своєрідного, всі невживані і приголомиені здібності дитини заніміють і занидіють у зав'язку.*

В оповіданні «Під оборогом» І. Франко передає своєрідне дитяче світосприймання. В уяві хлопця буря — жива істота, яка має шию, голову, очі, відчуває, реагує: *Се була велетенська голова... на довгій товстій шиї, що, бачилось, вирячилась з-за гори і... глипала на села, долини, ліси внизу, а оце нараз звернула свої величезні очища просто на оборіг, під яким лежав Мирон.*

Стан збудження хлопчика передано за допомогою нанизуваних експресивно наповнених синтаксичних структур: — Ну, що? Чого зупинився? — кричав він весело до велетня. — Чому не вилізаєш? Чого лежиш на однім місці та надуваєшся? Вилітай увесь! Покажися сюди! Чи, може, мене боїшся?

Описана через світосприйняття малого Мирона природа допомагає глибше розкрити характер дитини, її самозаглиблення: *Для нього немає більшого щастя, як самотою блукати по лісі — рано в неділю, коли там нема ні живої душі... Він слухає шум дубів, тремтить разом із осиковим листочком на тонкій гілляці, відчуває розкіш кожної квітки, кожної травки, що хилиться під вагою діамантового намиста роси.*

Письменник уміло використовує в оповіданнях просторічні та діалектні слова, фразеологізми. Добре знаючи народну мову, І. Франко відтворював розмовну стихію у художньому тексті, зокрема комунікативні ситуації світосприйняття. Діалектизми надають мові персонажів місцевого колориту. Тонке відчуття відтінків значення і стилістичних функцій діалектизмів зумовило органічне вплетення їх у мовну тканину Франкових творів, надання їм виразних індивідуальних ознак.